

**A BALATON, MINT A NOSZTALGIKUS
EMLÉKEZET TERE A NYUGAT
SZÉPIRODALMI ALKOTÁSAIBAN**
(műhelytanulmány)

Jan Assmann szerint az emlékezés egyaránt gyökerzik a kollektívan átélt időben, és egy közösség által lakott térben: „Amit a ház jelent a család számára, azt jelenti a falu és a völgy a földművesi, a város a polgári, a hazai tájék pedig a honfitársi közösségek számára: ezek az emlékezés térbeli keretei, amelyekhez az emlékezés még hiányukban is – sőt, csak akkor igazán – »hazaként« ragaszkodik.”¹ Egy olyan földrajzi tájegység, mint amilyen a zsidók számára Palesztina, egy közösség önértelmezésének alapvető keretét képes biztosítani. Különösen érdekes, hogy vannak olyan tájak, amelyek nem csupán az adott helyen élők, hanem egy ennél sokkal tágabb csoport emlékezetében is fontos szerepet játszanak. A Balaton például egyszerre képezi részét egy lokális csoport (az itt élők), valamint az ide látogatók emlékezetének. Érdeemes rögtön különbséget tenni a tóra való emlékezés e két különálló formája között. Az első esetben a Balaton egy közösség emlékezetében a folyamatosságot, míg utóbbiban éppen a saját térből való kiszakadást és ennek ideiglenes áthelyezését jelképezi.

*

A Nyugatban publikált szépirodalmi szövegekben mindkét említett típusa megfigyelhető a Balatonra való emlékezésnek. Cholnoky László elbeszéléseiben például úgy jelenik meg egy a Balaton partján élő közösség saját anekdotakincse (*A jéglelkű szent*,² *Vaskarika*,³ *Reménytelen öregemberek álma*⁴), mint Mikszáth két novellás kötetében *A jó palócokban* és a *Tót atyafiakban*. A tó iránt érzett nosztalgia ezekben a szövegekben ténylegesen – a fogalom eredeti jelentésének megfelelően – a hazatérés utáni vágyat fejezi ki. A fogalom jelentése azonban erőteljes változáson ment át, mivel ma már nem a valamivel szembeni térbeli, hanem sokkal inkább időbeli távolság kifejezését értjük

rajta.⁵ A jelentésváltozás hátterében az a tapasztalat húzódhat meg, hogy a hazatérő személy már sohasem találhatja meg ugyanazt az otthont, amit elhagyott. A magyar tengerrel kapcsolatban azonban ez az időbeli távolság is kétféleképpen jelenik meg aszerint, hogy a tó folyamatosan, vagy csak időnként játszik szerepet egy közösség emlékezetében. A Balaton egy olyan nosztalgikus hang tereként is értelmezhető, amely úgy fogja fel az itt eltöltött időt, mint egy ünnepet. A tó így is az emlékezet kiemelt helye lesz, de nem a hazatérés tereként, mivel a fájdalmat éppen a hazatérés, és ezáltal a saját térbe való visszailleszkedés okozza. A Balaton ebben az esetben arra az időszakra utal, amely éppen azért okoz fájdalmat az emlékező számára, mert ugyanabban a formában sohasem ismételtető meg. Mivel azonban ez az időszak úgy jelenik meg, mint ami az embert kiszakítja megszokott környezetéből, ezért az emlékezés számára az ehhez kapcsolódó tér kiemelt helyé válik, ami egyben azt is jelenti, hogy ez az emlék fokozottan hangsúlyozza az emlékező tőle való távolságát. Egy példa erre a nosztalgikus hangra – függetlenül a vers esztétikai értékétől – a Nyugatban megjelent költeményekből:

Fenyő László: Balaton

*Gyerekkorom hév ideje: Balaton,
szélfűtta zsongás, álmodó vízmoraj,
ott lubickoltam a habzó nyár
napsütötte semmittevésében.*

*Emlékem idéz, de nem villáidat,
vitorlásaid s motoros-yachtjaid,
rokonom a halász, ki éjjel
egymaga borong hálója felett.*

*És úgyte te is rokonná fogadod
lány visszhangozód, ám örök mint Tihany:
a poétát, ujjá vezényli
hajnalaid buja tánczenéjét.*

*Légy jó hozzá és a szegényhez, anyánk,
te rengeteg szív: egy meleg dobbanás
minden hullámod s gyöngyösen szól:
Engedjétek a gyermeket hozzám.*

1 Jan Assmann: *A kulturális emlékezet, Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2004. 39. o.

2 *Nyugat*, 1908/16

3 *Nyugat*, 1908/22

4 *Nyugat*, 1919/11

5 Pintér Judit Nóra: *Nosztalgia, szentimentalizmus, utópia*, http://laokoon.c3.hu/dok/pinterjn_nosztalgia.pdf, 2. o.

*S hallom dalolni, látom táncolni már
kis barna testek füzérét boldogan
partod fénnel-nemes fővnyén
és lábukat csókolod juházva.*

*Dúdolj, mosogass. Mutasd meg mily szelíd
tudsz lenni, vigyék emlékül: Igazi
gyerekkorunk volt az az egy nyár –
mint nekem volt – de ha meghalok majd:*

*gyászindulóm légy balatoni vihar,
villám és dörgés tisztelgő sortüze
beszéljen, míg ércesen izzó
öledbe testem visszamerítik.⁶*

**

A nosztalgia szó eredetibb jelentésváltozatát tükrözi Várkonyi Nándor *Dunántúli tájköltészet* című esszéje, amely 1940-ben jelent meg a Nyugatban. Az esszé írója a dunántúli táj jelenlétére hívja fel a figyelmet többek között Berzsenyi Dániel, Vörösmarty Mihály és Babits Mihály lírájában. Várkonyi hangsúlyozza, hogy a dunántúli környezet jellegzetességei nem csak a róla szóló leírásokban jelennek meg, például Vörösmarty eposzaiban, hanem az idegen helyszínekről festett tablók is hordozzák az ismerős táj emléknymait (*Délsziget, Rom*). Ennél is fontosabb azonban, hogy Várkonyi összefüggést tételez fel az egyént körülvevő táj, valamint az ott élő személyek karaktere között: „Valamiféle kiegyenlítő, harmóniára törekvő hajlamban véljük látni a dunántúli lélek egyik fő vonását; ez nem jelent meddsőséget vagy tétlenséget, ellenkezőleg, a gondolat sokoldalúságát, impresszióra való készséget, egyensúlyozott szellemi termékenységet.”⁷ Az említett személyiségnek megfelelő tájat pedig a következőképpen jellemzi: „Ha bejárjuk, lépten-nyomon változik a kép, de a tájelemek harmóniája megmarad, kirívó vonás nem bontja meg. Összehangzó, idillikus szépségű, benső bájú vidék, a mélyebb kedély hazája és kifejezője is.”⁸ Várkonyi kevés kivétellel a romantikus tájköltészetből meríti esszéje példaanyagát, de értelmezésében már nem a táj válik a személy (gondolatainak) kivetülésévé, vagy a költő ihletőjévé, hanem a személyiség jelenik meg a táj konstruktumaként. A dunántúli költők „tájképzete” tehát annak a

⁶ *Nyugat*, 1932/15-16

⁷ *Nyugat*, 1940/5

⁸ U.o.

különleges hangoltságnak köszönhető, amellyel az itt alkotókra e környezet hat. Várkonyi esszéjének talán legfontosabb mondanivalója ezért nem is abban fogható meg, ahogy az egyes dunántúli költőknek a szűkebb pátriájuk iránt érzett nosztalgiáját bemutatja, hanem az egyén tájhoz fűződő viszonyának újszerű értelmezésében. Az esszében megjelenő tájköltészet-felfogás példáulként foghatjuk fel Illyés Gyula két versét (*Hegyen tanyázom, Szülőföldem*), amelyeket a Nyugatban publikált.

HEGYEN TANYÁZOM...

*Hegyen tanyázom, présház a lakásom,
csúcson, mégis meredek part alatt.
Mint fecske-fészekből nézem a tájat,
életemet is, amely lent maradt.
Por burkolja a kis falut; felette
a temető villog csupán ide;
kacsint a déli fény egy-egy keresztről:
a halál ravaszdi tekintete.*

*És ott nyugatra, túl a láthatáron,
a gyümölcsfákkal csipkés halmokon,
mint óriási tündérkatlan izzik
a hegyek közt rejtőző Balaton.
Vízét nem látni, csak a nap gomolygón
az égre visszaroobbant sugarát –
ragyogtatja a tó, mint összehajló
szerelmes arcok egymás mosolyát.*

*Napszámra vén kőasztalomra dőlve
a két fény játékát nézegetem;
az életét és errébb a halálét
korty közben rajtuk áll meg a szemem.
Élet, halál, – oly mindegy itt nekem már,
az egyik nem vig, másik nem setét;
mintha csak egy arc nyitná viszonzásul
felém hol egyik, hol másik szemét...⁹*

Akár Várkonyi esszéje, Illyés verse is úgy mutatja be a tájat, mint ami megteremti azt a hangoltságot, amelyben a szubjektum önmagára kérdezhet. A vers szövegében a táj hozza létre azt a (magaslati) nézőpontot, melyben a látvány (ami szintén a tájból következő fényjelenségeknek köszönhető) a szubjektum számára lehetővé teszi az önértelmezés aktusát.

⁹ *Nyugat*, 1935/10

A tájleírás ugyanebben az értelemben jelenik meg az önértelmezés, mint eredetmeghatározás alakzataként a *Szülőföldem* című ciklus hatodik szakaszában is:

„Így láttál volna kedvesem! A kis dombok szertesét
alattam
Összehajoltak, mint fiatal lányok; szoknyájukat fujta a
szél,
Hátratekingettek anyjuk felé; a Balaton szélénél
Ült ő komolyan s ezüst sugarakkal kötögetett.

*Ezt álmodtam, s ilyeneket; lombsusogást s szavakat, oly
lágyakat, hogy rögtön elfeledtem őket,
S csak ízüket éreztem, röppenő illatuk, ahogy felébredtem,
Közönyös eső verte odakünn az udvart, a meleg ólak
tetejét,
Csobogott, mormogott mint gyász-litánia, eloltotta ked-
vem fiatal kis tüzeit.”¹⁰*

A táj a benne megjelenő szubjektumot egy eredetközösséghez kapcsolja, melynek ugyanez az emlékezősi tere. Áruklódó azonban, hogy a Balaton itt mindig egy nagyobb tájegység részeként kap igazi hangsúlyt (akár Illyés *Bennszülöttek* című elbeszélésében¹¹).

Ezzel szemben a nyaralók emlékezete mintegy kiszakítja a Balatont ebből a nagyobb összefüggésből, aminek az lehet az oka, hogy ennek az emlékezetnek teljesen más teret szab az itt eltöltött idő. A tájjal való azonosulás ezenkívül mindkét versben nosztalgikus: a Balaton annak a térnek jelöli egy kiemelkedő részét, amely nem csupán a szubjektum önértelmezésének folyamatos kontextusát biztosítja, hanem „túl is éli” őt.

***

Kosztolányi Dezső *Édes Anna* című regényének egyik jellegzetessége annak a nosztalgikus érzésnek a megjelenítése, ami az I. világháborút követően kialakult kaotikus történelmi helyzet, és ennek értelmezési problémái miatt állt elő. A Balaton a korábban említett mindkét nosztalgiatípushoz kötődik a szövegben, méghozzá úgy, hogy amíg az egyik Vizyné, addig a másik Anna karakterébe, és ebből kifolyólag kettenük viszonyába is beépül. A második fejezetben Ficsor és Vizyné párbeszéde többek között Anna származási helyére is kitér:

¹⁰ *Nyugat*, 1928/2
¹¹ *Nyugat*, 1940/12

„– Pesti? – kérdezte.

– Dehogy. Balatoni. Parasztlány. A rokonom.”¹²

Később még Anna megérkezése előtt sor kerül egy újabb beszélgetésre a házmester és a méltóságos asszony között:

„– És hol született?

– Kajáron. Az ángyom lánya. Mondtam, balatoni.”¹³

A második beszélgetés azonban már nem csupán az új cseléd szülőfaluját jelöli meg, hanem a hozzá kapcsolódó kommentár Vizynének „e helyhez” fűződő viszonyát is feltárja:

„Az asszonyra ez is kellemesen hatott. Valamikor, hogy a kislánya még élt, Balatonfüreden nyaraltak. Erre a nyárra, mely csupa gyermekkacaj, hullámzaj és cigánymuzsika volt, boldogan gondolt vissza. Aztán úgy emlékezett, hogy valakitől dicsérni is hallotta a »balatoni lányokat«.”¹⁴

A Balatonhoz kapcsolódó nosztalgikus emlékeit Vizyné az új cseléd személyiségére vetíti ki, mintha a nyaralás élményei valamilyen módon ok-okozati összefüggésbe lennének hozhatóak a tó partjáról származó cselédekkel. Legalábbis ezt erősítik meg a belvárosban hallható vélekedések. Vizyné tehát abban reménykedik, hogy a jövővény érkezésével újra kapcsolatba kerülhet e korszakkal. Hasonló nosztalgikus kapcsolódási pontokat keres Vizyné azokon a spiritalista szeánszokon is, ahol kislánya szellemét próbálja megidézni (a balatoni emlékek, és ezáltal Anna is egy ilyen felidézési módot biztosíthatnak számára). Kettejük első találkozása azonban lényegében kérdőjelezi meg e kapcsolódási lehetőség létjogosultságát: „Megvárta, míg kiér a házmester. Akkor a cselédhez lépett, oly közel, hogy arca az ő arcát súrolta. Anna ijedten fölnyitotta nagy, bágyadt szemét. Szeme kék volt, de nem csillogó, inkább tejeskék, violáskék, mint a Balaton vize párás, nyári hajnalon. Most látta először Vizynét: egy sápadt nagyon magas, jéghideg nő meredt eléje, aki – nem tudta miért – egy ismeretlen madárhoz hasonlított, szétborzolt, fényes díszollakkal. Hátrált az ajtó felé.”¹⁵

A találkozás leírásakor Annát egy külső nézőpontból, míg Vizynét Anna nézőpontjából mutatja be az elbeszélő. Anna jellemzésében azonban hasonló nosztalgikus hang érvényesül, mint amilyenről korábban

¹² Kosztolányi Dezső: *Édes Anna*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1974. 699. o

¹³ U.a.: 716. o.

¹⁴ U.o.

¹⁵ U.a.: 738. o.

Vizynével kapcsolatban olvashattunk. Amíg azonban Anna a nyári Balaton iránti nosztalgiát idézi fel, addig a cseléd számára új munkaadója (aki éppen ennek a nosztalgiának a letéteményese) egy olyan madárra hasonlít, melyet saját tapasztalatai alapján képtelen azonosítani. Ha figyelembe vesszük Anna származási helyét, akkor elsősorban azokat a vízi madarakat ismerheti, amelyek a magyar tenger partján fordulnak elő. A Vizyné által megidézett madár azonban nem tartozik ezek közé. Ez az idegenség nem csupán a kettejük közötti viszony jellegét mutatja be, hanem arra is rávilágít, hogy Vizyné – bár öntudatlanul – mennyire elidegenült mindattól, ami után még nosztalgiát érez. Ez az elidegenedettség jelenik meg abban is, ahogy a nyári élményekről nosztalgizó Vizyné egy sápadt, hideg nő benyomását kelti elszakadva nem csupán saját emlékeitől, hanem az őt körülvevő valóságtól is (Augusztus 14-e volt: csodálatos nyári nap. Forró és fényes.¹⁶). Másrészt Anna szemének a Balaton színével való azonosítása a főszereplő saját származási helyével való közösségét is kifejezheti. Ez az azonosítás azonban egyben azt is jelenti, hogy Vizyék lakása Anna számára kezdetektől fogva egy idegen térként jelenik meg. Anna és Vizyné első találkozása tehát a regény szövegében annak a motívumsornak a kezdőpontjaként határozható meg, amelynek centrumát az idegenség és az otthontalanság képezi.¹⁷ A Balaton a regény Tél című fejezetében ismét fontos szerephez jut: „Szerdán csúnya zivatar nyargalt végig a városon, bömbölt a szél, rázta a házat. Kinn a Vérmező úgy háborgott, mint a Balaton télen, mikor nem látni a partját. Vizyné a spiritisztáihoz ment. Anna a kályha előtt melegedett, hallgatta a vihart. Lassan lélegeztek az arany parazsak, gyémánt hunyorgással omoltak össze. A kályha vasajtaja az öt piros szemével bámult rá.”¹⁸

A zivatar leírásában az Anna nézőpontjából idegen terület (Vérmező) ismerősre cserélése (Balaton) tökéletesen tükrözi a főszereplő érzelmi állapotát (a háborgás éppen általa veszti el félelmetességét, hogy egy ismerős sémába kerül át). A Vérmező ezenkívül motivikus kapcsolatba hozható Anna abortuszával

16 U.a.: 729. o.

17 Barabás Judit kitűnő elemzésében bár nagy hangsúlyt helyez a motívumsor bemutatására, mégsem említi az első találkozás kulcsfontosságú szerepét. Barabás Judit, *Édes Anna in: Újraolvasó, Tanulmányok Kosztolányi Dezsőről*, szerkesztette Kulcsár Szabó Ernő, Szegedy-Maszák Mihály, Anonymus, 1998, 150. o.

18 U.a.: 827. o.

is.¹⁹ A kályha, mely idegen és hideg térnek számított korábban Anna számára, most szintén ismerőssé és barátságossá válik, mivel Anna emlékezetében már kiszakadt Vizyné idegen teréből, és a kéményseprőre utaló jellé vált (a kályha és Báthory úr ördögi kinézete egybekapcsolódik Anna tudatában).²⁰ A Balaton, mint Anna jelölője a szövegben lehetővé teszi a jelölt személy érzelmeinek kifejeződését; a „vérmező” lehetséges visszatisztulását a „tó vizévé”, ami azonban végül – többek között éppen Vizyné praktikai következtében – nem valósulhat meg.

A Balaton a regényben azonban azt a kulturális környezetet is jelöli, ami Anna számára folyamatosan olyan sémául szolgál, amely által az őt körülvevő idegen környezethez is megpróbál viszonyulni. Peter Burke szerint az emlékezés folyamatában „a séma azzal a törekvéssel függ össze, hogy adott eseményt vagy személyt egy másik mintájára jelenítsünk meg (s olykor emlékezetünkbe idézzünk).”²¹ Ehhez a sémához tartoznak azok a kulturális szokások és normák is, amelyeket egy társadalmi csoport minden tagja saját környezetében sajátít el, és még akkor is ragaszkodik hozzá, ha ebből a közegeből kiszakad. A sémák érvényesítése teszi lehetővé az én elhatárolását és ennek megfelelően identitásának megőrzését. A sémának való megfelelés a regény szövegében lehetővé teszi, hogy valami, ami idegennek mutatkozott, mégis ismerőssé váljon kiszakítva Annát az idegenség és otthontalanság érzéséből. Vizyék idegen terének Anna általi belakása éppen e sémák működésbe léptetése által következik be, mint például a Vad éjszaka című fejezet két pontján: „Azt már hallotta, hogy az urak kijárnak a cselédekhez, meg hogy a cseléd szeretője is a gazdájának, és egyiknek-másiknak gyereke is született tőle. Kajáron volt egy ilyen leány, az szégyenbe esett egy pesti ügyvédtől. Tudta ezt és sok mást is, amit a lányok beszéltek. Ellenben hogy az ilyesmi csak

19 A „Vérmező” helymegjelölés „Balatonra” cserélése a szövegben azzal a tudatábrázolási módszerrel hozható kapcsolatba, mely Anna belső világát nem a szereplő beszéltetésével, hanem érzelmi benyomásainak közvetítésével mutatja be. (Barabás, i.m.: 150. o.) Anna környezetét és ebben saját magát mindig az ismerős/idegen kettősségében fogja fel, ami különösen érdekessé válik a regény azon pontjain, ahol egy eddig idegen elem (kályha, Vérmező) ismerőssé válása vagy egy ismerős elidegenülése következik be.

20 Az ördögi kinézet és Báthory úr alakja (valamint a házasság esetén Édes Anna névváltozása) egyébként a kor egyik kétes irodalmi értékű alkotására, Makkai Sándor *Ördögsekér* című regényére is utalhat, melynek egyik hősnője Báthory Anna.

21 Peter Burke: *A történelem mint társadalmi emlékezet*, <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00040/pdf/01.pdf>, 7. o.

így esik meg, mint most, az valami együgyű csodálkozással töltötte el.”²² „Őt most valami kezdődő, kellemes melegség járta át: a szerelem. Tudta, hogy ölelik. Lenn a falun a legények nemegyszer ölelték, fogdosták a mellét tréfaságból.”²³

A sémának való megfelelés – függetlenül például a benne megnyilvánuló etikai tartalomtól – Annában feloldja az otthontalanság érzését, mivel minden esetben ismerőssé és ezáltal érthetővé teszi, ami idegen. A gyilkosság után hasonló módon ér el Annánál fordított reakciót a rendőr viselkedése: „– Miért tetted? – ordított rá a rendőr, szélesre tátva nagy száját a harcsabajuszával, és a szeme kidülledt. – Föl fognak akasztani – üvöltötte, szinte magán kívül, kimondván az ítéletet, mint az első fórum. Anna tudta ezt. De most szívét, mely megfagyott az éjszakai halálos szorongásban, egyszerre mégis valami melegség járta át, mint a tavaszi szellő, hogy tegeztek, hogy ez a paraszt rendőr, aki olyan volt, mint a legények a falujában, tegezte őt, s nem is látta benne a hivatalos személyt, aki kötelességét teljesíti, csak valakit, aki az ő vére, aki az ő atyjafia.”²⁴

Barabás Júlia a rendőr gesztusában Anna nyelvi idegenségének feloldódására figyel fel.²⁵ Az itt megjelenő nyelvi gesztus azonban szintén annak a sémának a részét képezi, ami az Anna által otthonosnak érzett környezetet jellemzi. A nyelvi idegenség hasonló feloldódása következik be a Vad éjszaka című fejezetben, amikor Jancsival szintén a tegezés ismerős nyelvére váltanak.²⁶ Anna nézőpontjából tehát egy személy vagy egy tér megítélése mindig az idegen/ismerős (tehát az általa birtokolt sémának megfelelő és ellentmondó) kritériumpár alkalmazása által valósítható meg.

Azok az otthonról hozott szokásrendszerek, amelyek által Anna a számára idegen környezetet értelmezni tudja, azonban csak részben feleltethetőek meg az őt körülvevő világnak. Jancsi például a sémának való fokozatos nem megfelelése függvényében válik Anna számára értelmezhetetlenné és ismét idegenné: „Nem értette, hogy az úrfi most visszafelé járja a szerelem lajtorját, és miután már egészen megkapta őt, más úton közeledik hozzá, mindennap egy létrafokkal lejjebb hág az égből a földre.”²⁷

22 *Édes Anna*, 799. o.

23 *Édes Anna*, 800. o.

24 *Édes Anna*, 863. o.

25 *Barabás, i.m.: 153. o.*

26 *Édes Anna*, 801. o.

27 *Édes Anna*, 806. o.

A Rémület című fejezetben végül e folyamat a záró pontjára ér. Barabás Júlia helyesen mutat rá, hogy Annára a gyilkosság éjszakáján az a kép hat megrázó erővel, amely ismerős számára, és amitől most elidegenül.²⁸ „Egyszer, mikor a fürdőszobába értek, az úrfi magához szorította a párját, belecsókolt a nyakába. A szép doktorné fölkacagott bűgva.”²⁹

A fürdőszoba a Jancsival eltöltött időszak ismerős tere volt, amit most az új esemény idegenné és ebből kifolyólag értelmezhetetlenné tesz. Az újszerű tapasztalat azonban Annában nem belátásként jelenik meg, hanem egy érthetetlen eseményként, amit zavart viselkedésének leírása is bemutat (Vissza akart futni a konyhába, de nekiment a falnak.) A Jancsival folytatott szerelmi viszony egy olyan negatív tapasztalattá válik Anna számára, amelynek idegenszerűségét képtelen megérteni, és saját identitását ennek megfelelően újra meghatározni. A gyilkosság elkövetése nem megoldja ezt a problémát, hanem csupán megfordítja az értelmezési kísérletek irányát. A Miért...? című fejezetben szintén egy olyan társadalmi csoport kérdésfeltevésével szembesülünk, amely képtelen saját sémái alapján Anna cselekedetét megérteni. A különböző indítékok konstruálása nem Anna bűnösségének bizonyítását szolgálja (hiszen ő beismeri bűnét), hanem megnyugtató magyarázatokkal akar szolgálni egy önmagában értelmezhetetlen tette. Az eseményt nem csupán a kerület közbeszéde, hanem a bírósági eljárás is előbb megpróbálja hozzáigazítani a rendelkezésére álló sémákhoz, majd mindent megtesz annak érdekében, hogy a tett feledésbe merüljön. Moviszter Miklósnak a regény értelmezői által sokat emlegetett vallomása csak részben tér el ettől a struktúrától, mivel ő is csak addig a pontig jut el, hogy – magában – megkérdőjelezze a földi igazságszolgáltatás jogosultságát egy cselekedet okszerűségének megállapítását illetően. A Miért? kérdése például az ő vallomásában sem kerül át a célszerűség szférájába. Anna ugyanis nem valamilyen okból követi el a gyilkosságot, hanem abból a célból, hogy elmenekülhessen: „Utána az előszoba ajtajára borult, mintha ki akarna innen menni valahová. De mást gondolt, hangosan a fürdőszobába futott, onnan a sárga tapétaajtón a hálóba.”³⁰

A gyilkosságot követően azonban már nincs szükség a menekülésre, mert maga az igazságszolgáltatás mutatkozik Anna számára egyfajta kiútként.

28 *Barabás, i.m.: 151. o.*

29 *Édes Anna*, 857. o.

30 *Édes Anna*, 859. o.

Kosztolányi regényében Édes Anna cselekedetének értelmezhetetlensége szoros összefüggésbe hozható az-
zal a viharos történelmi korszakkal, amely szintén egy érthetetlen intermezzóként ékelődött be Magyarország
történetébe. A társadalmi emlékezet – akár a krisztinai polgárok vagy a perben részt vevő jogászok Anna tet-
tét – ugyancsak a rendelkezésre álló különböző sémáknak való megfeleltetés, majd a hasonló szándékossággal
végrehajtott felejtés által próbálta meg ezt az időszakot feldolgozni. Az a nosztalgia, amelynek egy ilyen történe-
lemfelfogás képezi a háttérét azért válik hamissá, mert az emlékező nincsen birtokában azoknak a feltételeknek,
amelyek által saját történelmi szituációját megérthetné. A történelmi szituáció ismerete nélkül pedig a nosztalgiában
megbúvó fájdalom sohasem a megismételhetetlenség belátásaként, hanem a megismételhetőség naiv vágyaként
jelenik meg.

